

Jordán, František

Brněnský program rakouské sociální demokracie z roku 1882 a jeho význam v českém dělnickém hnutí

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická. 1955, vol. 4, iss. C2, pp. [55]-71

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102396>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANTIŠEK JORDÁN

BRNĚNSKÝ PROGRAM RAKOUSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE Z ROKU 1882 A JEHO VÝZNAM V ČESKÉM DĚLNICKÉM HNUTÍ

Brněnský program rakouské sociální demokracie z roku 1882 byl přijat 16. října 1882 na sjezdu umírněných sociálních demokratů v Brně. Byl to program umírněné sociální demokracie v Rakousku i umírněné frakce sociální demokracie československé. Jeho přijetí na brněnském sjezdu znamenalo počátek otevřeného rozkolu rakouské a československé sociální demokracie na umírněné a radikály. Úkolem tohoto příspěvku je pojednat o tomto programu, provést jeho rozbor a ukázat jeho význam v našem dělnickém hnutí 80. let minulého století.

Studium brněnského programu rakouské sociální demokracie z roku 1882 je důležité z několika důvodů. Studium dělnických sjezdů a programů má velký význam pro správný výklad dějin našeho dělnického hnutí a úlohy lidových mas v našich národních dějinách. Dělnické sjezdy a programy jsou důležitým projevem širokého hnutí lidových mas. V nich se výrazně zrcadlí ideologický a organizační stav hnutí, a to zpravidla v době, znamenající mezník v jeho vývoji.¹ Ze všech prvních programů našeho dělnického hnutí byla zatím věnována největší pozornost programu ustavujícího sjezdu československé sociální demokracie v Břevnově roku 1878 a hainfeldskému programu rakouské sociální demokracie z roku 1889. V poslední době se soustřeďuje pozornost historiků zabývajících se dějinami našeho dělnického hnutí i na brněnský program sjednocovacího sjezdu československé sociální demokracie v Brně roku 1887. Brněnskému programu rakouské sociální demokracie z roku 1882 byla věnována dosud pozornost daleko menší. A přece si i tento program zaslouží pozornosti. Jak již bylo uvedeno, je to program umírněné sociální demokracie v Rakousku i umírněné frakce československé sociální demokracie. Program navrhl K. Kautský, který je také pokládán za vlastního tvůrce tohoto programu. Studium brněnského programu z roku 1882 je tedy důležité pro objasnění ideologie a taktiky umírněných, může přispět k posouzení úlohy Kautského v rakouské sociální demokracii, kde se mu často přisuzuje rozhodující role při šíření a tvůrčím uplatňování marxismu, a umožní konečně i hlubší poznání rozkolu rakouské a československé sociální demokracie v 80. letech minulého století.

Brněnským programem rakouské sociální demokracie z roku 1882 se zabývala především starší buržoasní a sociálně demokratická literatura v souvislosti s výkladem vývoje našeho nebo rakouského dělnického hnutí. V době novější mu nebyla dosud věnována náležitá pozornost.

O brněnském programu umírněných z roku 1882 pojednal první Zdeněk Tobolka v druhé ze svých studií, shrnutých pod názvem »Dějiny československé sociální demokracie od jejich počátků až po sjezd hainfeldský«. Brněnský program byl podle Tobolky marxistický, prostý lassallovu i anarchistických utopií Mostových, předzvěstí programové revize v Hainfeldu a Erfurtu. Tobolka pokládal brněnský program za dílo K. Kautského. Nazýval Kautského »myšlenkovým tvůrcem« usnesení sjezdových a označoval brněnský program za »program Kautského«.² Rakouský sociálně demokratický publicista Ludvík Brügel věnoval ve své obsáhlé, ale naprosto nekritické, nevědecké práci »Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie« brněnskému programu jen malou pozornost. Právil o resolucích přijatých na brněnském sjezdu umírněných, aniž se pokusil o důkaz, že se jejich obsah kryje zčásti s programem eisenaušským a zčásti již ukazuje náznaky programu hainfeldského.³ Tobolkovy názory převzal v plném rozsahu Emil Strauss v první části svých dějin německého dělnického hnutí v Čechách. Odvolává se na Tobolku tvrdí, že »duchovním tvůrcem« brněnského programu z roku 1882 byl Karel Kautský, usnesení sjezdu pak prý bylo naplněno marxismem jako dosud žádné usnesení rakouské sociální demokracie, že stálo vysoko nad gotthajským programem a bylo předchůdcem hainfeldského i erfurtského programu.⁴

Novým příspěvkem k posouzení brněnského programu z roku 1882 bylo zjištění Jiřího Stolze, který v recenzi Straussovy práce v Dělnické osvětě XIII, 1927 upozornil na to, že brněnský program z roku 1882 nebyl vlastním dílem Kautského, nýbrž toliko zpracováním programu francouzské Dělnické strany z roku 1880, na jehož vypracování se podílel sám Karel Marx.⁵ Stolz však své zjištění dále nerozvedl a tak, ačkoli bylo ještě jednou připomenuto, zapadlo bez povšimnutí. Další autoři k němu nepřihlédli.

Sociálně demokratický publicista J. Marek ve svém souboru sociálně demokratických programů již opět vynášel úlohu Kautského při vypracování brněnského programu. Zdůrazňoval při tom zejména zásluhu Kautského při »marxistické« formulaci taktiky dělnické třídy v tomto programu, v němž se vytyčuje v politické činnosti dělnické třídy zásada »použití všech právnímu vědomí lidu vyhovujících prostředků«.⁶ Také Miloslav Volf tvrdil ve svém článku, reformisticky vysvětlujícím počátky marxismu v našem dělnickém hnutí a vynášejícím zásluhy Kautského a sociálně demokratických oportunistů II. internacionály při rozšíření marxismu u nás, že Kautský byl »duchovním otcem« brněnského programu z roku 1882. Samotný program nazýval nesprávně »prvním sjednocovacím programem«, ačkoli byl jen programem umírněné sociální demokracie a jednou z příčin otevřeného rozkolu dělnického hnutí na umírněné a radikály. Shodně s Tobolkou a Straussem označoval Volf brněnský program za první formulaci hainfeldského programu.⁷ Ve své novější práci »Naše dělnické hnutí v minulosti«, vydané roku 1947, formuloval Volf již opatrněji podíl Kautského na vypracování brněnského programu. Snad proto, že Stolz po uveřejnění již uvedeného Volfova článku znovu upozornil, že Kautský nebyl vlastním autorem brněnského programu.⁸ Volf však své názory o brněnském programu a úloze Kautského v naší a rakouské sociální demokracii v podstatě nezměnil. Nazýval v této své práci Kautského »apoštolem marxismu« ve střední Evropě a počátek jeho mise kladl na brněn-

ský sjezd umírněné sociální demokracie z roku 1882. Brněnský program označil za »první formulaci socialistického programu u nás, která vycházela již nikoliv z Lassalla, nýbrž z Marxe« a shodně s Markem zdůraznil, že v něm byla »prvně — přes špatný český překlad — formulována marxisticky taktika třídního proletářského boje«, která se »musí řídit daným poměrem třídních sil a užívat takových prostředků, které odpovídají právnímu vědomí lidu«.⁹

Brněnským programem umírněných z r. 1882 se zabýval také Jiří Radimský ve svém článku o brněnských dělnických sjezdech v 80. letech minulého století. K názorům starší literatury o brněnském programu z roku 1882 žádné stanovisko nezaujal a o jeho hlubší rozbor se nepokusil.¹⁰ Marxistické práce o vývoji našeho dělnického hnutí nebo některých jeho otázkách, jako je úvodní stať P. Reimana ve Sborníku Marx-Engels-Lenin-Stalin, O Rakousku a české otázce,¹¹ práce K. Kreibicha,¹² Zd. Šolleho¹³ a J. Kozáka¹⁴ o našem dělnickém hnutí nezabývají se brněnským programem z roku 1882. Bedřich Šindelář ve svém pojednání o vývoji dělnického hnutí na Moravě charakterizuje tento program jako umírněný a upozorňuje na jeho souvislost v některých bodech s programem hainfeldským.¹⁵

Shrňeme-li názory dosavadní literatury o brněnském programu rakouské sociální demokracie z roku 1882, vyplývá z nich, že buržoasní a sociálně demokratická literatura pokládala brněnský program z roku 1882 za marxistický, předčící v tomto směru starší programy zatížené lassallismem, a spojovala ho s pozdějším hainfeldským programem. Pokládala při tom Kautského za »myšlenkového tvůrce«, »duchovního otce« brněnského programu. J. Marek a M. Volf zdůrazňovali při tom zvláště zásluhu Kautského o »první marxistickou formulaci« taktiky dělnické třídy u nás, záležející podle nich v »použití všech prostředků odpovídajících právnímu vědomí lidu«. Z tohoto hodnocení brněnského programu činila tato literatura i další důležité závěry. Tvrdila, že umírněná frakce rakouské a československé sociální demokracie, která přijala tento program, byla stranou důsledně marxistickou, kdežto radikálové, kteří se stavěli proti tomuto programu, nebyli marxisty. Mnozí z uvedených autorů je ztotožňovali s anarchisty. Tyto závěry buržoasní a sociálně demokratické literatury o brněnském programu z roku 1882 nejsou spolehlivé, z velké části jsou její tvrzení zcela nesprávná. Byly podmíněny třídními zájmy buržoasní společnosti v období imperialismu, kdy vládnoucí buržoasie zejména v období říjnové revoluce a předmnichovské republiky potřebovala paralyzovat rostoucí sílu a revoluční vzepětí proletariátu. Činila tak s pomocí oportunistické sociální demokracie. Obhajoba a zdůrazňování oportunistických tendencí a borců reformismu, mezi nimiž stanul v období první světové války Kautský, v našem dělnickém hnutí, sloužilo k podepření oportunistické politiky pravicové sociální demokracie, k oslabení revolučního hnutí proletariátu a k upevnění otrěsených posic buržoasie.

V marxistické literatuře bylo již prokázáno, že ani radikálové, ani umírnění sociální demokraté nebyli v době rozkolu našeho dělnického hnutí v 80. letech minulého století důslednými marxisty. Jestliže se uchylovali radikálové z posic marxismu směrem k anarchismu, umírnění naproti tomu podléhali oportunismu a reformismu.¹⁶ Proto se nemusíme v tomto článku otázkou umírněných a radikálů hlouběji zabývat. Naším úkolem však je prověřit tvrzení buržoasní a sociálně demokratické literatury

o brněnském programu z roku 1882, která jsou zjištěním o oportunistu umírněných silně otřesena, posoudit brněnský program s hlediska marxismu a na základě toho ukázat na jeho místo a význam ve vývoji našeho dělnického hnutí v 80. letech minulého století. Klíčem k tomu může být zjištění původu brněnského programu a objasnění podílu Kautského na jeho zpracování, východiskem neprozkoumané dosud zjištění J. Stolze o tom, že brněnský program z roku 1882 podle doznání Kautského nebyl jeho vlastním dílem, ale jen německou reprodukcí francouzského programu z roku 1880, přizpůsobenou rakouským poměrům.

Podle Stolzova zjištění Kautský sám prohlásil, že není skutečným autorem brněnského programu. Svolavatelé brněnského sjezdu se sice usnesli, aby vypracoval program, ale zapomněli ho o tom vyzrozumět. Vypomohl si proto na sjezdu tím, že »německy reprodukoval francouzský program z roku 1880, který byl sepsán pod vedením Marxovým ... s několika změnami, přizpůsobenými rakouským poměrům«. ¹⁷

Francouzský program, jehož použil Kautský jako předlohy k brněnskému programu rakouské sociální demokracie z roku 1882, byl program sjednocené francouzské Dělnické strany (Parti ouvrier français) z roku 1880. P. Louis, otiskující program francouzské Dělnické strany z roku 1880, uvádí, že tento program byl vypracován za spolupráce Guesdovy a Lafarguovy s Marxem a Engelsem. ¹⁸ Účast Marxovu a Engelsevu na vypracování tohoto programu potvrzuje i jejich korespondence. K. Marx se zmiňuje o své a Engelsevě účasti při vypracování programu francouzské Dělnické strany ve svém dopise B. A. Sorgovi ze dne 5. ledna 1880. Oceňuje tento nový program francouzské Dělnické strany přes některé jeho nedostatky, které měl vinou Guesdovů, jako mohutný krok francouzského dělnického hnutí kupředu. ¹⁹ Obsáhleji ještě a pro náš účel průkazněji rozepisuje se o své a Marxově spolupráci při vypracování programu francouzské Dělnické strany z roku 1880 B. Engels ve svém dopise Ed. Bernsteinovi ze dne 25. října 1881. Piše v něm: »... Pravda, Guesde sem přijel, když šlo o vypracování návrhu programu francouzské Dělnické strany. Marx mu zde, v mém pokoji a za mé a Lafarguovy přítomnosti, nadiktoval důvodovou část tohoto programu: dělník je svoboděn jen tehdy, je-li vlastníkem svých výrobních prostředků; to je možné v individuální nebo kolektivní formě: individuální formu vlastnictví hospodářský vývoj překonává a bude překonávat každým dnem víc a více; zbývá tedy jedině kolektivní forma vlastnictví atd. ... Pak jsme diskutovali o dalším obsahu programu. Leccos jsme doplnili, leccos vyloučili. Ale jak málo byl Guesde hlasatelem Marxova učení, je zřejmé z toho, že trval na zařazení svého nesmyslného požadavku minimální mzdy. Protože za to neodpovídáme my, nýbrž Francouzové, ponechali jsme mu nakonec na vůli, aby to udělal po svém, třebaže doznal theoretickou nesmyslnost tohoto bodu.« ²⁰

Z uvedených dopisů je jasné, že Marx a Engels byli nejenom spoluautory programu francouzské Dělnické třídy z roku 1880, ale že Marx byl vlastním autorem jeho důvodové části. Protože právě tato část je důležitá pro srovnání s brněnským programem a jeho rozbor, uvedeme si její znění v plném rozsahu:

»V uvázení, že osvobození dělnické třídy je zároveň osvobozením všech ostatních lidí bez rozdílu pohlaví a rasy; že výrobci nebudou svobodní dříve, pokud nebudou vlastníky výrobních prostředků (půdy, továren, lodí,

bank, úvěru atd.); že jsou jen dvě formy, v nichž jim výrobní prostředky mohou náležeti:

1. *forma individuální, jež nikdy neexistovala v plném rozsahu a je stále více odstraňována rozvojem průmyslu;*
2. *forma kolektivní, jejíž materiální i duševní podmínky se tvoří právě vývojem kapitalistické společnosti.*

V uvážení, že toto kolektivní vlastnictví může vzejíti jen z revolučního boje dělnické třídy neboli proletariátu, organisovaného v samostatnou politickou stranu; že tato organizace musí být prováděna všemi prostředky, jež má proletariát k dispozici, včetně všeobecného hlasovacího práva, které se změní z prostředku podvodu, jímž bylo až dosud, v prostředek osvobození, rozhodli se francouzští dělníci, sledující cíl politického a hospodářského vyvlastnění třídy kapitalistické a navržení všech výrobních prostředků do vlastnictví společnosti, vstoupiti do voleb jakožto prostředku organizace a boje s těmito bezprostředními požadavky ...»²¹

Marx v této důvodové části programu francouzské Dělnické strany, k níž se připínají již jen přímé požadavky francouzského dělnictva, jasně zdůvodnil a vytyčil historický úkol proletariátu vyjádřený po prvé již v »Manifestu komunistické strany«: převedením výrobních prostředků z rukou buržoasie do vlastnictví společnosti osvobodit dělnickou třídu a tím i celé lidstvo. Marx zdůraznil v nových historických podmínkách vývoje kapitalismu a dělnického hnutí znovu, že nezbytným předpokladem uskutečnění tohoto úkolu je revoluční boj proletariátu, jeho organizace v samostatnou politickou stranu a správná, revoluční taktika v boji s buržoasií. Proto podtrhl v programu nutnost revolučního boje proletariátu za vyvlastnění výrobních prostředků a jejich převedení do rukou společnosti, ale zároveň vysoko vyzdvihl i význam politického boje proletariátu za denní politické a hospodářské požadavky lidu využitím všech prostředků, jež jsou proletariátu k dispozici, včetně hlasovacího práva. B. Engels charakterizoval tuto důvodovou část programu francouzské Dělnické strany navrženou Marxem ve svém již citovaném dopise Ed. Bernsteinovi takto: »Byl to mistrovský kus přesvědčující argumentace, stručný a masám srozumitelný. Jen málokdy jsem se setkal s něčím, co by mne svou vybroušeností tak překvapilo.«²²

Význam této Marxovy programové formulace vzrůstal ještě více v podmínkách vývoje dělnického hnutí po rozpadu I. internacionály. Po jejím rozpadu, v době začínajícího přechodu od průmyslového k monopolistickému kapitálu v Evropě, oživaly ve francouzském dělnickém hnutí silné radikální a anarchistické, jakož i oportunisticko-reformistické tendence. O nic lepší situace nebyla v dělnickém hnutí ostatních zemí. Ve Francii, v jiných zemích Evropy, ba dokonce v Americe, stavěly se různé skupiny radikálů a anarchistů proti boji dělnictva za všeobecné volební právo, za demokratické reformy a přímé zájmy dělnictva; anarchisté se dokonce vzdávali politického boje dělnictva vůbec a hlásali místo něho t. zv. propagandu činu, taktiku individuálního teroru, která měla býti náhražkou revoluce. Tím profanovali marxistické učení o revoluci a vážně poškozovali skutečné revoluční hnutí dělnictva. Oportunisté různých odstínů popírali možnost revoluční přeměny společnosti, vydávali dilčí požadavky dělnictva, jako bylo všeobecné hlasovací právo, účast v parlamentě, politické a hospodářské reformy demokratického charakteru, za konečné cíle

dělnického hnutí a tak odváděly dělnictvo od revolučního postupu ke spolupráci s buržoasií. Vznik těchto proudů v dělnickém hnutí byl podmíněn zesíleným rozkladem maloburžoasních vrstev v době začínajícího přechodu k imperialismu a jejich stálým přílivem do řad proletariátu, kde se pak tyto živly stávaly nositeli již uvedených ideologií. Oba proudy byly dělnické třídy na škodu. Jejich maloburžoasní názory byly marxismu nepřátelské a sváděly dělnickou třídu a její zájmy do područí buržoasie. V této situaci se stával dokument vypracovaný Marxem mocnou ideologickou zbraní v boji francouzského i mezinárodního hnutí proletariátu proti nepravdivým názorům a postupu různých skupin radikálů, anarchistů i oportunistů, zásadní směrnicí v boji proletariátu proti buržoasii a kapitalismu v dané etapě vývoje.

Vzhledem k tomu, že i dělnická třída v Rakousku byla na počátku 80. let minulého století zasažena vnitřními rozpory, v nichž se projevovaly silné tendence radikální, ba až anarchistické i oportunisticko-reformistické, a zároveň byla vystavena těžké persekuci vládnoucích tříd, mohlo mítí uplatnění tohoto programu, přizpůsobeného rakouským podmínkám, velký význam v našem dělnickém hnutí.

Srovnáme-li brněnský program umírněné sociální demokracie v Rakousku z roku 1882 s programem francouzské Dělnické strany z roku 1880, shodují se oba programy na první pohled tak, že nelze pochybovat o spolehlivosti doznání Kautského, že z důvodů již uvedených použil při zpracování brněnského programu jako předlohy programu francouzské Dělnické strany a přizpůsobil jej toliko rakouským poměrům.²³

Úvodní část brněnského programu v české versi zní:

»V uvážení, že osvobození pracující třídy osvobozením veškerých lidských tvorů bez rozdílu pohlaví a plemene býti se jeví; že dělníci jen tehdy svobodnými býti mohou, když se v držení pracovních prostředků nalézají; že jenom dvou způsobů stává, pod nimiž jim prostředky pracovní náležitosti mohou:

1. způsob osobního držení, kterýž nikdy skutečně nestával, a kterýž vývojem velkopřemyslu vždy více a více se odstraňuje;

2. způsob společenského držení, jehož hmotné a duševní podmínky vývojem kapitalistické společnosti samé se splozují.

V uvážení, že převod pracovních prostředků ve společné držení jen z politické činnosti pracovní třídy v samostatnou politickou stranu organizovaně vyplývatí může; že takováto organizace se všemi právními vědomí lidu vyhovujícími prostředky provedena býti musí, včítajíc v to všeobecné právo volební, kteréž tím opět prostředkem osvobození se stane, místo, aby jako dosud, klamem bylo; uzavírá rakouský sjezd dělnický, máje na zřeteli co cíl veškerých snah socialistických dělníků na hospodářském poli vrácení veškerých prostředků pracovních v držení veškerenstva, následující program, co cestu k organizaci a agitaci . . .«²⁴

Jak vyplývá ze srovnání důvodových částí brněnského a francouzského programu — mimo některé nedostatky překladu rázu stylistického, které neporušují smysl původního programu, a mimo některé úpravy v textu, o nichž bude pojednáno níže — shoduje se důvodová část brněnského programu téměř doslova s programem francouzské Dělnické strany. Kautský převzal tuto část brněnského programu téměř doslova z programu francouzské Dělnické strany a provedl v ní jen některé změny.

Další srovnání brněnského a francouzského programu umožní nám průkazně posoudit, jaké změny Kautský provedl v brněnském programu, jakým způsobem přizpůsobil marxistický program francouzské Dělnické strany rakouským podmínkám a jak se zasloužil o marxistickou formulaci taktiky třídního boje proletariátu, tolik vyzvedávanou v sociálně demokratické literatuře. Brněnský program rakouské sociální demokracie se odlišuje ve své theoretické části od francouzského programu výrazně na místě, pojednávajícím o tehdy v mezinárodním i našem dělnickém hnutí ožehavé otázce taktiky dělnické třídy a její strany v boji za socialismus. Místo původní Marxovy formulace způsobu boje dělnické třídy za socialismus:

»V uvážení, že toto kolektivní vlastnictví může vzejít jen z revolučního boje dělnické třídy neboli proletariátu, zorganizovaného v samostatnou politickou stranu; že tato organizace musí být prováděna všemi prostředky, jež má proletariát k dispozici, včetně všeobecného hlasovacího práva, které se tak změní z prostředku podvodu, jimž bylo až dosud, v prostředek osvobození...«²⁵

zní text této části brněnského programu:

»V uvážení, že převod pracovních prostředků ve společné držení jen z politické činnosti pracovní třídy vyplývati může; že takováto organizace se všemi právními vědomí lidu vyhovujícími prostředky provedena být musí, včítajíc v to všeobecné volební právo, kteréž tím opět prostředkem osvobození se stane, místo aby, jako dosud, klamem bylo...«²⁶

V brněnském programu je tedy bezpochyby Kautským pozměněna Marxova formulace taktiky dělnické třídy a její strany. Marxova formulace způsobu boje dělnické třídy, že zavedení kolektivního vlastnictví výrobních prostředků může být jen výsledkem revolučního boje dělnické třídy, organizované v samostatnou politickou stranu, s využitím všech prostředků, jež má dělnická třída k dispozici včetně všeobecné hlasovací právo, je pozměněna v tom smyslu, že zavedení kolektivního vlastnictví výrobních prostředků může být provedeno jen politickou činností dělnické třídy, organizované v samostatnou stranu, s využitím všech prostředků vyhovujících právnímu vědomí lidu, včetně všeobecné hlasovací právo. To znamená, že brněnský program stanovil zásluhou Kautského taktiku dělnické třídy v boji proti kapitalismu jen všeobecně. Místo revoluční taktiky dělnické třídy stanovené Marxem ve francouzském programu formuloval brněnský program nutnost politické činnosti dělnické třídy jen obecně a způsob taktiky proletariátu nejasnou frází, opisem.

Tyto změny neprosperely brněnskému programu ani našemu dělnickému hnutí. Oslabovaly marxistický, revoluční obsah programu a připouštěly výklad taktiky, způsobu boje dělnické třídy proti kapitalismu ve smyslu oportunistickém. Se zřením k vývoji sociální demokracie vůbec a rakouské sociální demokracie v 80. letech minulého století zvláště nebylo správně nahradit Marxem formulovanou zásadu francouzského programu, že zavedení kolektivního vlastnictví výrobních prostředků může být jen výsledkem revolučního boje proletariátu, tvrzením, že může být provedeno jen politickou činností dělnické třídy. Politická činnost v sociální demokracii byla, jak je známo z jejího vývoje, chápána často ve smyslu nerevolučním, ale oportunistickém. Tak také byla chápána a prováděna politická činnost

dělnické třídy a její strany v 80. letech minulého století vedením umírněné sociální demokracie v Rakousku, která se měla řídit ve své činnosti brněnským programem. Vzhledem k silným oportunistickým tendencím v řadách umírněných sociálních demokratů v Rakousku bylo správné, ne vypouštět, ale zdůraznit v brněnském programu rakouské sociální demokracie z roku 1882 revoluční charakter, smysl a cíl politické činnosti sociální demokracie, jako to učinil ve francouzském programu K. Marx. Změna formulace, přesně vymezující způsob boje dělnické třídy ve smyslu revolučním, znamenala, ať již pohnutky k ní byly jakékoliv, ústupek od revolučního marxismu k oportunismu. Také druhá změna, omezující použití všech prostředků v boji a organizaci dělnické třídy subjektivním pojmem právního vědomí lidu, umožňovala volbu těchto prostředků nejen ve smyslu revolučním, jak to měl na mysli Marx, ale i oportunistickým a reformistickým. Umírnění sociální demokrati a později i reformističtí vůdcové II. internacionály si skutečně takto charakterisované prostředky vykládali ve smyslu reformistickém. Zužovali pojem všech prostředků, odpovídajících právnímu vědomí lidu, počítajíc v to i všeobecné hlasovací právo, jen na volební právo, parlamentní prostředky a demokratické reformy a stavěli se proti využití jiných, skutečně revolučních a potřebám lidu odpovídajících prostředků. Z těchto úprav vyplynulo, že brněnský program byl zaměřen proti nesprávným představám a taktice radikálů. Kládl totiž důraz na význam politického boje dělnictva za všeobecné volební právo a za demokratické požadavky dělnictva, ale nepůsobil účinně proti oportunistickým tendencím umírněných.

V druhé části brněnského programu byly vytyčeny konkrétní, přímé požadavky rakouského dělnictva: požadavek všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva, přímého zákonodárství lidem, úplná svoboda tisku, spolčování a koalice, prohlášení náboženství za věc soukromou, povinná návštěva školy do 14 let a zavedení bezplatného vyučování, odstranění všech stavovských a jiných privilegií, nezávislost soudců, volba soudců a porotců lidem, bezplatné, ústní soudní řízení, zkrácení pracovní doby na 10, případně 8 hodin, omezení práce žen a zákaz práce dětí, ustanovení živnostenských inspektorů, zrušení všech nepřímých daní a zavedení progresivní daně z příjmu, státní podpora dělnických družstevních podniků státem a zrušení kapitalistického vykořisťování ve státních, již existujících podnicích.²⁷ Byly to požadavky, s nimiž vystupovala dělnická třída v Rakousku již od konce 70. let minulého století. Téměř všechny byly obsaženy v resoluci sjezdu moravsko-slezských dělníků v Brně, který se konal 9. a 10. dubna 1882. Mimo poslední požadavek státní podpory dělnických družstevních podniků státem, který byl pozůstatkem lassallovských teorií, byly tyto požadavky v souladu s marxistickým zněním theoretické části programu. Jejich provedení bylo v Rakousku, kde nebyly ještě do důsledků provedeny buržoasně demokratické přeměny, nutné v zájmu organizačního a politického rozvoje dělnického hnutí i, převážně většiny společnosti.

Ze srovnání obou programů a z rozboru brněnského programu vyplývá, že brněnský program umírněné sociální demokracie z roku 1882 byl ve svém celku marxistický. Stanovil a zdůvodňoval výstižně revoluční úkol proletariátu organisovat se v samostatnou politickou stranu, vyvlastnit výrobní prostředky z rukou buržoasie a převést je do rukou společnosti a zdůrazňoval zároveň i význam boje proletariátu za politické a hospodář-

ské reformy. Vyjma poslední požadavek neobsahoval tento program žádných vážných požadavků lassallismu. I když nepopíráme rozhodující účast Kautského při jeho zpracování na brněnském sjezdu umírněné sociální demokracie, nebyl Kautský, jak bylo prokázáno, vlastním autorem jeho marxistického znění, jak se tvrdilo v buržoasní a sociálně demokratické literatuře. Vlastním autorem theoretické části brněnského programu, která rozhodovala o marxistickém znění celého programu, byl ten, kdo vypracoval souhlasnou část programu francouzské Dělnické strany, totiž sám K. Marx. Změny, které byly provedeny v theoretické části brněnského programu Kautským, nezlepšily jeho marxistický obsah s přihlédnutím k rakouským podmínkám, ale porušily jeho revoluční ráz, a to zejména v důležitě tehdy otázce taktiky. I kdybychom připustili, že uvedené změny v brněnském programu byly provedeny pod tlakem policejní a tiskové persekuce dělnického hnutí v Rakousku, nelze je omluvit, protože oslabovaly revoluční, marxistické znění brněnského programu a pozměňovaly marxistickou formulaci revoluční taktiky dělnické třídy ve smyslu oportunistickém. Byla-li francouzská předloha Marxovou zásluhou zaměřena jak proti nesprávným představám a postupu radikálů a anarchistů, tak i proti nebezpečnému oportunismu a reformismu v dělnickém hnutí, brněnský program čelil sice nesprávným názorům a taktice radikálů, ale zásluhou Kautského toleroval a podporoval oportunistické a reformistické tendence v řadách umírněných. Takovým způsobem se stával brněnský program, přestože byl velku marxistický, programem umírněné sociální demokracie a Kautský působil při jeho zpracování nikoli jako revoluční marxista, ale jako ideolog umírněné sociální demokracie v Rakousku. Brněnský program rakouské sociální demokracie z roku 1882 a úloha Kautského na brněnském sjezdu ukazuje, že kořeny oportunismu a reformismu Kautského i sociální demokracie II. internacionály, nutno hledat již v 80. letech 19. století.

Umírnění sociální demokracie šli v oportunistickém výkladu brněnského programu ještě dále. Neřídili se v praxi jeho důvodovou částí jako zásadní směrnici, ale kladli důraz jen na jeho přímé požadavky. Jako všichni oportunisté, i oni odtrhovali dílčí požadavky dělnictva od jeho revolučních cílů a prováděli oportunistickou politiku ze dne na den. Radikálové se postavili proti brněnskému programu, přestože byl v jádru marxistický. K tomu je vedlo již uvedené jednostranné taktické zaměření programu, oportunistická politika umírněných a bezpochyby i vlivy anarchismu, který byl nepřátelský marxismu. Odmítnutí brněnského programu jako celku, ne v jednotlivostech, které zasluhovaly kritiky a zavržení, potvrzuje obecně platný názor, že se radikálové vzdalovali marxismu.

Ve srovnání s dřívějšími programy rakouské a československé sociální demokracie vyznačuje se brněnský program z roku 1882 daleko přesnější formulací cílů, taktiky i přímých požadavků dělnické třídy. Mimo poslední požadavek státní podpory dělnickým družstevním podnikům není zatížen lassallovskými teoriemi, které silně pronikly do gotthajského programu německé sociální demokracie, jímž se od konce 70. let minulého století řídila i rakouská sociální demokracie, a do břevnovského programu československé sociální demokracie. I když taktické zásady brněnského programu jsou změnami Kautského ve srovnání s předlohou pozměněny, předčí zásady gotthajského i břevnovského programu, v nichž se hlá-

sala ještě možnost zákonité cesty k socialismu. Vážným nedostatkem brněnského programu, který nesouvisí již s předlohou, ale jejím přizpůsobením rakouským poměrům, kromě již uvedených změn je to, že si vůbec nevšímá v Rakousku tak palčivé národnostní otázky. Brněnský program se o národnostní otázce ani nezmiňuje. Je v tomto směru pozadu za neuděrfelským programem rakouské sociální demokracie i břevnovským programem československé sociální demokracie, které v duchu stanov I. internacionály a vzhledem k národnostním poměrům v Rakousku zdůrazňovaly mezinárodní charakter boje dělnické třídy za socialismus a obsahovaly požadavek práva národů na sebeurčení. Jak aktuální byla národnostní otázka v Rakousku a v samé sociální demokracii v době přijetí tohoto programu, dokazovaly zostřené nacionální třenicе mezi buržoasnými stranami i vážné národnostní rozpory mezi samými umírněnými sociálními demokraty, k nimž došlo v polovině 80. let minulého století v Brně, centru umírněné rakouské i československé sociální demokracie.²⁸

Brněnský program rakouské sociální demokracie (umírněných) z r. 1882 byl v době rozkolu našeho dělnického hnutí v 80. letech minulého století jediným novým programem v rakouské i československé sociální demokracii. Radikálové staré dělnické programy prakticky opustili a k formulaci vlastního programu nedospěli. Sjednocení dělnického hnutí, k němuž došlo nejprve v rámci československé sociální demokracie na sjezdu v Brně roku 1887 a o něco později v rakouské sociální demokracii na sjezdu v Hainfeldu roku 1889, uskutečnilo se na novém, v podstatě marxistickém základě, ve znamení snahy, vystříhat se chyb radikálů i oportunistických tendencí umírněných. V tomto smyslu byly vypracovány i nové programy sjednocené sociální demokracie: brněnský program československé sociální demokracie z roku 1887 a hainfeldský program rakouské sociální demokracie z roku 1889. Abychom přesněji vymezili místo brněnského programu rakouské sociální demokracie z roku 1882 v našem dělnickém hnutí, musí nás zajímat, jaký byl jeho vztah k těmto programům.²⁹

Brněnský program československé sociální demokracie z roku 1887, vypracovaný Josefem Hybešem, je ve srovnání s brněnským programem z roku 1882 po stránce formální i obsahové dílo samostatné. V důležitých otázkách poměru československé sociální demokracie k rakouské a v národnostní otázce navazoval Hybešův program na program ustavujícího sjezdu československé sociální demokracie a dále jej rozvíjel zejména v otázce národnostní. Nově v něm byla formulována i zásada taktiky sociální demokracie, která se měla podle programu řídit situací a jednáním protivníků. Hybešův program však vykazuje přes svou rozdílnou a vzhledem k existenci t. zv. anarchistického zákona místy opsanou formulaci cílů a prostředků sociální demokracie jisté shody s brněnským programem z roku 1882. V I. odstavci hlavní části programu, pojednávajícím o cíli strany, je opisem formulován v podstatě stejně revoluční cíl dělnické strany jako v brněnském programu z roku 1882, i když je poněkud více rozveden: zrušením soukromého vlastnictví výrobních prostředků, převedením jich do vlastnictví společnosti odstranit vykořisťování pracujícího lidu a tím dosáhnout jeho hospodářského a společenského osvobození. V II. odstavci se zdůrazňuje podobně jako v brněnském programu z roku 1882 význam samostatné politické strany dělnické. A konečně nejbližší požadavky, které tento program vytyčoval, jako svobodu tisku, shromažďování, všeobecné

volební právo, svobodu náboženskou, byly obsaženy již v brněnském programu.³⁰

Ještě patrnější je souvislost brněnského programu z roku 1882 s hainfeldským programem rakouské sociální demokracie z roku 1889, který se v poměru k brněnskému programu Hybešovu vyznačuje po formální stránce propracovanější a přesnější formulací cílů, prostředků i přímých požadavků sociální demokracie. Vzhledem k této přesnější formulaci hainfeldského programu ozývají se v theoretické části »Zásadního prohlášení« jasněji nám již známé zásady brněnského programu z roku 1882 jako jsou zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků, jejich převedení do rukou společnosti, zdůraznění úlohy samostatné politické strany dělnické, výčet přímých požadavků. Mezi přímými požadavky hainfeldského programu je většina dílčích požadavků brněnského programu z roku 1882. Jmenované zásady »zásadního prohlášení« hainfeldského programu i jeho přímé požadavky jsou ovšem ve srovnání s brněnským programem z roku 1882 samostatně formulovány a dále rozvedeny.

Oba programy, brněnský Hybešův i hainfeldský, byly tedy v poměru k brněnskému programu z roku 1882 novou formulací programu sociální demokracie, která odpovídala nové situaci, novým úkolům sjednocené dělnické strany. Shody, které jsme mezi nimi zjistili, byly bezpochyby především výsledkem toho, že všechny tyto programy vycházely ze stejné ideové základny, kterou byl již marxismus. Není však vyloučeno, vzhledem k tomu, že brněnský program z roku 1882, jak bylo uvedeno, byl v té době u nás jediný program, který vycházel z marxismu, že se při vypracování obou programů, které se staly základnou sjednocení našeho a rakouského dělnického hnutí, přihlíželo k jeho hlavním zásadám. Shody mezi brněnským programem Hybešovým a hainfeldským programem, které se zdůrazňují v novější literatuře,³¹ nevylučují, ale potvrzují naznačené souvislosti mezi brněnským programem rakouské sociální demokracie z roku 1882, brněnským programem československé sociální demokracie z roku 1887 a hainfeldským programem z roku 1889.

V závěru pojednání o brněnském programu rakouské sociální demokracie z roku 1882 a jeho významu v našem dělnickém hnutí můžeme konstatovat, že brněnský program rakouské sociální demokracie z roku 1882, přestože byl programem umírněných, byl marxistický. Ve svých základních bodech formuloval přesnější cíl, požadavky i taktiku dělnického hnutí nežli programy dřívější. Na něj teprve navazovaly v mnohém programy Hybešův brněnský a hainfeldský. Marxistická koncepce a formulace theoretické části brněnského programu pocházela prostřednictvím Kautského a programu francouzské Dělnické strany dokonce od samého Marxe. Brněnský program rakouské sociální demokracie z roku 1882 byl však přizpůsoben politické činnosti umírněných a nevyvolal v našem dělnickém hnutí rozhodující obrat k lepšímu. Teprve přijetí Hybešova brněnského programu v československé sociální demokracii a hainfeldského programu v rakouské sociální demokracii, které vycházely rovněž z marxismu a v některých hlavních bodech navazovaly na brněnský program z roku 1882, vytvořilo příznivé předpoklady k definitivnímu vítězství socialismu v našem dělnickém hnutí a k jeho velkému rozmachu na konci minulého století.

Z rozboru programu rakouské sociální demokracie z roku 1882 vyplývají i dva důležité poznatky pro studium našeho dělnického hnutí. Za prvé se

potvrdila nutnost provádět při studiu našeho dělnického hnutí podrobný rozbor všech programů a sjezdových jednání, za druhé se ukázala naléhavost zkoumat dějiny našeho dělnického hnutí co možná na nejširší základně, v těsné souvislosti nejen s dělnickým hnutím v Rakousku, ale i v sousedních zemích a mezinárodním dělnickým hnutím vůbec. Podrobný rozbor všech programů našeho dělnického hnutí a jeho studium na širokém pozadí nejen rakouského, ale i mezinárodního dělnického hnutí může vésti k hlubšímu výkladu a správnějšímu hodnocení dějin našeho dělnického hnutí.

PŘÍLOHY

I.

PROGRAM FRANCOUZSKÉ DĚLNICKÉ STRANY Z ROKU 1880.²²

Considérant que l'émancipation de la classe productive est celle de tous les êtres humains sans distinction de sexe ni de race; que les producteurs ne sauraient être libres qu'autant qu'ils seront en possession des moyens de production (terres, usines, navires, banques, crédit, etc.); qu'il n'y a que deux formes sous lesquelles les moyens de production peuvent leur appartenir:

1° La forme individuelle, qui n'a jamais existé à l'état de fait général, et qui est éliminée de plus en plus par le progrès industriel.

2° La forme collective, dont les éléments matériels et intellectuels sont constitués par le développement même de la société capitaliste.

Considérant que cette appropriation collective ne peut sortir que de l'action révolutionnaire de la classe productive ou prolétariat, organisée en parti politique distinct; qu'une pareille organisation doit être poursuivie par tous les moyens dont dispose le prolétariat, y compris le suffrage universel, transformé ainsi d'instrument de duperie qu'il a été jusqu'ici en instrument d'émancipation, les travailleurs socialistes français, en donnant pour but à leurs efforts l'expropriation politique et économique de la classe capitaliste et le retour à la collectivité de tous les moyens de production, ont décidé comme moyen d'organisation et de lutte, d'entrer dans les élections avec les revendications immédiates suivantes:

Partie politique:

1° Abolition de toutes les lois sur la presse, les réunions et les associations et surtout de la loi contre l'Association internationale des travailleurs. Suppression du livret, cette mise en carte de la classe ouvrière, et de tous les articles du Code établissant l'infériorité de l'ouvrier vis-à-vis du patron, et l'infériorité de la femme vis-à-vis de l'homme;

2° Suppression du budget des cultes et retour à la nation des biens dits de main-morte, meubles et immeubles, appartenant aux corporations religieuses (décret de la Commune, du 2. avril 1871), y compris toutes les annexes industrielles et commerciales de ces corporations;

3° Suppression de la dette publique;

4° Abolition des armées permanentes et armement général du peuple;

5° La Commune maîtresse de son administration et de sa police.

Partie économique:

1° Repos d'un jour par semaine ou interdiction légale pour les employeurs de faire travailler plus de six jour sur sept. Réduction légale de la journée de travail à huit heures pour les adultes. Interdiction du travail des enfants dans les ateliers privés, au-dessous de 14 ans, et, de 14 à 18 ans, réduction de la journée de travail à six heures;

2° Surveillance protectrice des apprentis par les corporations ouvrières;

3° Minimum légal des salaires, déterminé chaque année, d'après le prix local des denrées, par une commission de statistique ouvrière;

4° Interdiction légale aux patrons d'employer des ouvriers étrangers à un salaire inférieur à celui des ouvriers français;

5° Egalité de salaire à travail égal pour les travailleurs des deux sexes;

6° Instruction scientifique et professionnelle de tous les enfants nés, pour leur entretien, à la charge de la société représentée par l'État et par la Commune;

7° Mise à la charge de la société des vieillards et des invalides du travail;

8° Suppression de toute immixtion des employeurs dans l'administration des caisses ouvrières de secours mutuels, de prévoyance, etc., restituées à la gestion exclusive des ouvriers;

9° Responsabilité des patrons en matière d'accidents, garantie par un cautionnement versé par l'employeur dans les caisses ouvrières, et proportionnée au nombre des ouvriers employés et aux dangers que présente l'industrie;

10° Intervention des ouvriers dans les règlements spéciaux des divers ateliers; suppression du droit usurpé par les patrons de frapper d'une pénalité quelconque leurs ouvriers, sous forme d'amendes ou de retenues sur les salaires;

11° Annulation de tous les contrats ayant aliéné la propriété publique; exploitation de tous les ateliers de l'État confiée aux ouvriers qui y travaillent;

12° Abolition de tous les impôts indirects et transformation de tous les impôts directs en un impôt progressif sur les revenus dépassant 3.000 francs; suppression de l'héritage en ligne collatérale et de tout héritage dépassant 20.000 francs.

II.

PROGRAM RAKOUSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE (UMÍRNĚNÝCH) Z ROKU 1882.³³

V uvážení, že osvobození pracující třídy osvobozením veškerých lidských tvorů bez rozdílu pohlaví a plemene býti se jeví; že dělníci jen tehdy svobodnými býti mohou, když se v držení pracovních prostředků nalézají; že jenom dvou způsobů stává, pod nimiž jim prostředky pracovní náležeti mohou:

1. způsob osobního držení, kterýž nikdy skutečně nestával, a kterýž vývojem velkopřemyslu vždy více a více se odstraňuje;

2. způsob společenského držení, jehož hmotné a duševní podmínky vývojem kapitalistické společnosti samé se splozují.

V uvážení, že převod pracovních prostředků ve společné držení jen z politické činnosti pracovní třídy v samostatnou politickou stranu organizovanou vyplývati může; že takováto organizace se všemi právnímu vědomí lidu vyhovujícími prostředky provedena býti musí, včítajíc v to všeobecné právo volební, kteréž tím opět prostředkem osvobození se stane, místo, aby jako dosud, klamem bylo; uzavírá rakouský sjezd dělnický, maje na zřeteli co cíl veškerých snah socialistických dělníků na hospodářském poli vrácení veškerých prostředků pracovních v držení veškerenstva, následující program, co cestu k organizaci a agitaci:

1. Všeobecné, stejné a přímé volební právo všech státních občanů od dvacátého roku stáří do všech zastupitelských sborů za denní plat zástupcům;

2. zavedení přímého zákonodárství lidem;

3. úplnou svobodu tisku spolčování a koalice;

4. prohlášení veškerého náboženství za věc soukromou;

5. obligatorní návštěvu školy do 14. roku a obligatorní další vzdělávací vyučování do 16. roku, vzhledem k živnostnímu vědomí bezplatné vyučování na všech učilištích, jakož i poskytnutí učebných pomůcek státem;

6. odstranění veškerých předností stavu, držby, rodu a vyznání;

7. zařízení národní obrany na místo stálého vojska;

8. neodvislost soudů, volbu soudců a porotců lidem v cestě všeobecného, přímého, volebního práva, bezplatné a ústní řízení;

9. zavedení normální práce v trvání 10 hodin denně a 8 hodin denně při nepřetržité aneb škodlivými látkami pracující živnosti. Obmezení práce ženských a odstranění práce dětí, ustanovení inspektorů továrnických dělnictvem volených a odstranění práce v trestnicích, kteréž svobodným dělníkům konkurenci tvoří;

10. odstranění veškerých nepřímých daní a zavedení jedině, přímé, progresivní daně z příjmů;

11. státní podpory pro veškeré z kruhů dělnických vycházející, samostatné a společenské podniky a odstranění vykořisťování podniků státních jako železnic, dolů a továren soukromým kapitálem.

III.

RESOLUTION.¹

In Erwägung, dass die Befreiung der arbeitenden Klasse diejenige aller menschlichen Wesen ohne Unterschied des Geschlechtes und der Race ist, dass die Arbeiter nur dann frei sein können, wenn sie im Besitz der Arbeitsmittel sind, dass es nur zwei Formen gibt, unter denen ihnen die Arbeitsmittel gehören können;

1. Die Form des persönlichen Besitzes, die niemals als allgemeine Thatsache bestanden hat, und die durch die Entwicklung des Grossbetriebes immer mehr beseitigt wird;

2. Die Form des gemeinsamen Besitzes, dessen materielle und geistige Verbindungen durch die Entwicklung der capitalistischen Gesellschaft selbst erzeugt werden.

In Erwägung, dass der Uebergang der Arbeitsmittel in gemeinsamen Besitz nur aus der politischen Thätigkeit der als selbständige politische Partei organisirten Arbeiterklasse, des Proletariats, hervorgehen kann,

dass eine solche Organisation mit allen dem Rechtsbewusstsein des Volkes entsprechenden Mitteln betrieben werden muss, inbegriffen das allgemeine Stimmrecht, welches so aus einem Mittel der Täuschung, das es bisher gewesen, ein Mittel der Befreiung wird,

beschliesst der am 15. und 16. October 1882 in Brünn abgehaltene österreichische Arbeitertag, indem er als Ziel der Bestrebungen der socialistischen Arbeiter auf wirtschaftlichen Gebiete die Rückkehr aller Arbeitsmittel in den Besitz der Gesamtheit stellt, als Mittel zur Organisation und zur Agitation folgendes Programm aufzustellen:

1. Allgemeines, gleiches und directes Wahlrecht an alle Staatsangehörigen vom 20. Lebensjahre an für alle Vertretungskörper mit Diätenbezug der Volksvertreter.

2. Einführung der directen Gesetzgebung durch das Volk.

3. Volle Press-, Vereins- und Coalitionsfreiheit.

4. Trennung der Kirche vom Staate und Trennung der Schule von der Kirche. Erklärung der Religion als Privatsache.

5. Obligatorischer erziehender Unterricht in den Volksschulen bis zum 14. Lebensjahre und obligatorischer Fortbildungsunterricht bis zum vollendeten 16. Lebensjahre, mit Rücksichtnahme auf gewerbliche und Gesetzeskunde, unentgeltlicher Unterricht in allen öffentlichen Lehranstalten, sowie Beistellung der Lehrmittel durch den Staat.

6. Aufhebung aller Vorrechte des Standes, des Besitzes, der Geburt und Confession.

7. Errichtung der Volkswehr an Stelle der stehenden Heere.

8. Unabhängigkeit der Gerichte, Wahl der Richter und der Geschworenen durch das Volk, vermittelt des allgemeinen directen Wahlrechtes, Unentgeltlichkeit und Mündlichkeit des Verfahrens, Unentgeltlichkeit der Rechtspflege.

9. Einführung eines Normalarbeitstages von 10 Stunden, und von 8 Stunden für ununterbrochen, oder mit schädlichen Stoffen arbeitende Gewerbe, Einschränkung der Frauen-, Abschaffung der Kinderarbeit, Einsetzung von Arbeitern gewählten Fabriksinspectoren und Beseitigung der durch die Strafhausarbeit den freien Arbeitern geschaffenen Concurrenz. Anbahnung einer internationalen Gesetzgebung.

10. Abschaffung aller indirecten Steuern und Einführung einer einzigen directen Einkommensteuer.

11. Staatliche Förderung aller von Arbeitern ausgehenden, selbständigen, genossenschaftlichen Unternehmungen und Aufhören der jetzt capitalistischen Ausbeutung der im Betriebe des Staates stehenden Unternehmungen, als Eisenbahnen, Bergwerke und Fabriken.

P o z n á m k y

¹ Význam studia stranických a dělnických sjezdů, jejichž součástí jsou přijatá usnesení, resoluce a programy, podtrhl v nedávné době jako naléhavé úkoly naší historické vědy J. Macek. Srv. J. Macek, O stavu a úkolech československé historické vědy, Nová mysl, č. 10 (1954), str. 1195—1196.

² Zd. V. Tobolka, Dějiny československé sociální demokracie od jejich počátků až po sjezd hainfeldský, Sborník věnovaný dějinám dělnického hnutí a socialismu II, str. 20—21.

³ L. Brütgel, Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie, sv. III, Vídeň 1922, str. 281—282.

⁴ E. Strauss, Die Entstehung der deutschböhmisches Arbeiterbewegung, Praha 1925, str. 169—170.

⁵ J. Stolz, Dějiny německého dělnického hnutí v Čechách, Dělnická osvěta XIII, 1927, str. 306—311.

⁶ J. Marek, Šedesát let programové výstavy sociálně demokratické strany dělnické, Praha 1927, str. 58—59.

⁷ M. Volf, Marxismus v počátcích československé sociální demokracie, Dělnická osvěta XIX, 1933, str. 60—65.

⁸ Srv. J. Stolz, Brněnský program z r. 1882, Dělnická osvěta XIX, 1933, str. 141.

⁹ M. Volf, Naše dělnické hnutí v minulosti, Praha 1946, str. 130—131.

¹⁰ J. Radimský, Brněnské dělnické sjezdy v letech 1880—1887, ČMM 69, 1950, str. 13—17.

¹¹ P. Reimann, Klasikové marxismu o Rakousku a české národnostní otázce, ve sborníku Marx—Engels—Lenin—Stalin, O Rakousku a české otázce, Praha 1933.

¹² K. Kreibich, Dějiny českého dělnického hnutí, Praha 1949.

¹³ Zd. Šolle, Dělnické hnutí v českých zemích koncem minulého století, Praha 1931; týž, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, Praha 1953.

¹⁴ J. Kozák, Vytvoření a počátky revoluční dělnické strany v našich zemích (1867—1887), Praha 1954.

¹⁵ B. Šindelář, Přehled dějin dělnického hnutí na Moravě do hainfeldského sjezdu, ČMM 73, 1954, str. 44.

¹⁶ Srv. kromě prací uvedených v poznámce 11.—15. i Fr. Jordán, O rozkolu sociální demokracie na Moravě na umírněné a radikální v první polovině 80. let 19. století, ČMM 73, 1955, str. 134—155.

¹⁷ K. Kautský, Victor Adler, Neue Zeit 30, II, str. 421—422. Citováno podle J. Stolze, Dějiny německého dělnického hnutí v Čechách, Dělnická osvěta XIII, 1927, str. 306—311.

¹⁸ Srv. P. Louis, Histoire du socialisme en France, Paris 1950, str. 247.

¹⁹ Srv. K. Marx—B. Engels, Vybrané dopisy, Praha 1952, str. 306—307.

²⁰ Tamtéž, str. 316.

²¹ Srv. přílohu I.

²² K. Marx—B. Engels, Vybrané dopisy, Praha 1952, str. 316.

²³ Srv. přílohu I—III. Pro přesnost je uveden v příloze brněnský program z roku 1882 v českém i německém znění.

²⁴ Srv. přílohu II, německé znění v příloze III.

²⁵ Srv. přílohu I.

²⁶ Srv. přílohu II. a III.

²⁷ Srv. přílohu II. a III.

²⁸ K rozporům mezi vůdci českých a německých umírněných sociálních demokratů v Brně došlo v roce 1885. Čeští umírnění sociální demokraté, kteří byli dosud organizováni spolu s německými v mezinárodním spolku »Svornost« (Eintracht), vystoupili pod vedením Ad. Buriana s požadavkem samostatného organizačního, agitacího a akčního postupu při podržení společného programu. Srv. Státní archiv Brno, M. pres. 1, 258, čj. 2035/85.

²⁹ Nejde nám při tom o hodnocení těchto programů vůbec, ale jen o jejich vztah k brněnskému programu z roku 1882.

³⁰ Že brněnský program Hybešův z roku 1887 nebyl v zásadním rozporu s brněnským programem z roku 1882, nasvědčuje postoj samého Hybeše, který se nepostavil na sjezdu československé sociální demokracie v Brně roku 1887 proti návrhu Ad. Buriana, aby Hybešem navrhovaný program byl zvolenou komisí sloučen s programem umírněných z roku 1882, přestože tento návrh byl zdrcující většinou delegátů odmítnut. Srv. Protokol sjezdu dělnictva československého, odbyvaného dne 25. a 26. prosince 1887 v Brně, Brno 1888, str. 53—58.

³¹ Srv. Vl. Soják, Vývoj odborového hnutí v Československu, Praha 1950, str. 21, Zd. Šolle, Dělnické hnutí v českých zemích koncem minulého století, Praha 1951, str. 108.

³² Program otištěn z knihy P. Louis, Histoire du socialisme en France, Paris 1950, str. 247—249.

³³ Srv. Spravedlnost II, 20, 27. 10. 1882. Vzhledem k tomu, že nebyl vydán protokol brněnského sjezdu, pokládám znění brněnského programu, uveřejněného v tomto sociálně demokratickém časopise, za původní. Stylisticky pozměněné znění tohoto programu je uvedeno také u Zd. V. Tobolk y, Dějiny československé sociální demokracie od jejích počátků až po sjezd hainfeldský, Sborník věnovaný dějinám dělnického hnutí a socialismu II, str. 20—21, v článku J. Radimské ho, Brněnské dělnické sjezdy v letech 1880—1887, ČMM 69, 1950, str. 13—17 a j.

³⁴ Program převzat z Volksfreundu II, 20, 21. 10. 1882.

БРЕНСКАЯ ПРОГРАММА АВСТРИЙСКОЙ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИИ 1882 Г. И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ЧЕШСКОГО РАБОЧЕГО ДВИЖЕНИЯ

В статье разбирается программа австрийской социал-демократии принятая на съезде умеренной социал-демократии в Брно в 1882 г. Программа и ее значение для чешского рабочего движения подвергается анализу. Старшая буржуазная и социал-демократическая литература не только считала автором этой программы К. Каутского, который с ней выступил на брненском съезде умеренной социал-демократии, но и приписывала ему главную заслугу ее формулировки в духе марксизма.

Автор статьи приводит доказательства, что Каутский не был подлинным автором брненской программы австрийской социал-демократии 1882 г. — Каутский взял теоретическую часть брненской программы австрийской социал-демократии 1882 г., почти дословно из программы французской Рабочей партии 1880 г., которая была разработана при участии Маркса и Энгельса. По свидетельству Ф. Энгельса подлинным автором теоретической части программы французской Рабочей партии был Маркс, которому, следовательно, и принадлежит главная заслуга марксистской формулировки брненской программы 1882 г. Каутский внес в теоретическую часть брненской программы две поправки текста, которые, до известной степени, нарушили формулировку в революционном духе первоначальной программы и приспособили ее оппортунистической политике умеренных. Поэтому брненская программа, хотя и была в чешском и австрийском рабочем движении первой в сущности марксистской программной формулировкой, она не внесла изменения и развитие ни чешского, ни австрийского рабочего движения 80-ых годов прошлого столетия. От этой программы исходили впоследствии в некоторых пунктах последующие программы чешского и австрийского рабочего движения, брненская программа Гибеша чехословацкой социал-демократии 1887 г. и гайнфельдская программа австрийской социал-демократии на основании которой произошло объединение чешского и австрийского рабочего движения в духе марксизма. Таким образом были созданы и предпосылки окончательной победы социализма в чешском и австрийском рабочем движении и его мощный рост в конце прошлого столетия.

DAS BRÜNNER PROGRAMM DER ÖSTERREICHISCHEN SOZIALDEMOKRATIE VON 1882 UND SEINE BEDEUTUNG IN DER BÖHMISCHEN ARBEITERBEWEGUNG

Die Abhandlung befaßt sich mit dem vom Kongreß der gemäßigten österreichischen Sozialdemokratie in Brünn 1882 angenommenen Programm. Dieses Programm wird analysiert und behandelt. Ältere bürgerliche und sozialdemokratische Literatur hielt dieses Programm für marxistisch und K. Kautsky, der es auf dem Brünnener Kongresse vorgetragen hatte, für den Autor dieses Programms. Sie hat ihm sogar den Hauptverdienst um seinen marxistischen Wortlaut und Inhalt zuerkannt.

Der Verfasser dieser Abhandlung beweist, daß Kautsky keineswegs für den eigentlichen Autor des Brünnener Programms der österreichischen Sozialdemokratie

von 1882 gehalten werden kann. Kautsky hat nämlich den theoretischen Teil des Brünner Programms dem Programm der französischen Arbeiterpartei (Parti ouvrier français) aus dem J. 1880 entnommen. Dieses Programm ist unter Mitwirkung von Marx und Engels ausgearbeitet worden. Nach Engels Zeugenaussage war der eigentliche Autor des theoretischen Teiles dieses Programms K. Marx. Ihm gehört daher auch der Hauptverdienst um den marxistischen Wortlaut und Inhalt des Brünner Programms von 1882. Kautsky hat im theoretischen Teil des Brünner Programms gegenüber dem Wortlaut des französischen Programms zwei wichtige Textgestaltungen unternommen. Diese Textabänderungen stören den revolutionären marxistischen Wortlaut des ursprünglichen, französischen Programms und passen das Programm in der wichtigen Frage der Taktik der oportunistischen Politik der Gemäßigten in Österreich an. Kautsky tritt daher bei der Verfassung des Brünner Programms schon im J. 1882 nicht als revolutionärer Marxist, sondern als Ideologe der Gemäßigten in Österreich auf. Das Brünner Programm hat daher auch, obzwar es in der tschechischen und auch in der österreichischen Arbeiterbewegung die erste ihrem Wesen, keinesfalls eine entschiedene Wendung in der Entwicklung der tschechischen und österreichischen Arbeiterbewegung der 80. Jahre des 19. Jhts. herbeigeführt. Auf dieses Programm haben jedoch in einigen Punkten nächste Programme der tschechischen und österreichischen Arbeiterbewegung angeknüpft: das Brünner Programm der tschechoslawischen Sozialdemokratie, verfaßt von Hybeš (1887) und das Hainfelder Programm der österreichischen Sozialdemokratie (1889). Auf Grund dieser Programme ist dann die Vereinigung der tschechischen und österreichischen Arbeiterbewegung durchgeführt worden. Dadurch sind auch die notwendigen Voraussetzungen für den endgültigen Sieg des Sozialismus in der tschechischen und österreichischen Arbeiterbewegung und für ihren mächtigen Aufstieg am Ende des vorigen Jahrhunderts geschaffen worden.